

Prof. dr Bisera Jevtić¹

Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu
Departman za pedagogiju

UDK: 371.894

ISBN: 978-86-7372-227-6, 21 (2016), p.162-175

Stručni rad

DAROVITI – ŽRTVE VERBALNOG VRŠNJAČKOG NASILJA

Rezime: Sa prihvatanjem inkluzije škola podstiče različitosti i pruža priliku da svako dete bude ravnopravno sa ostalom decom a istovremeno individua za sebe. Sa ciljem da se ukaže na relevantnost proučavanja problema vršnjačkog nasilja, problem našeg teorijsko kvalitativnog istraživanja predstavlja teorijsku postavku verbalnog vršnjačkog nasilja nad darovitom decom. Zanimljivo istraživačko pitanje koje je u fokusu našeg proučavanja jeste: Da li su grupe pokretači verbalnog vršnjačkog nasilja nad darovitim ili je pojedinac kao deo društvene grupe dovoljan za izazov koji sa sobom nosi velike posledice? Različita polazišta daju različite odgovore. Etiketiranje dece je obično prateća posledica identifikacije darovite dece. Manja grupa dece okarakterisana kao "darovita" može stvoriti otpor prema različitosti kod većine koja ne spada u etiketiranu grupu. Takvo etiketiranje darovitih može dovesti do socijalne izolacije darovitog vršnjaka. Ustanovili smo da verbalno vršnjačko nasilje nad darovitim decom nije vezano isključivo za visoka akademska postignuća, već i za pojedine osobine ličnosti. Osim toga, u ovom teorijskom istraživanju, autor otkriva prioritete reakcije darovitih na nasilno ponašanje vršnjaka.

Rad nudi nove spoznaje o verbalnom nasilju, samoefikasnosti i samopoštovanju darovitih učenika, te daje nekoliko tema za nova istraživanja.

Gljučne reči: verbalno vršnjačko nasilje, socijalna isključenost, akademsko postignuće, daroviti učenici.

Uvod

Školsko okruženje i pored svih mera prevencije predstavlja mesto u kome se javlja veliki broj sukoba koji neretko prerastaju u nasilje. Jedan od najčešćih oblika nasilja je vršnjačko nasilje među učenicima. Veoma aktuelno pitanje je povezanost vršnjačkog nasilja sa darovitim decom kao žrtvama nasilja. U inkluzivnom procesu cilj je humaniji pristup svakom detetu ponaosob. Ako posmatramo svako dete kao individualnu jedinku onda masovno školstvo ne može zadovoljiti svačije potrebe na odgovarajući način. Međutim, cilj inkluzije jeste da proces inkluzije postane način života da se svakoj osobi omogući da živi i radi prema svojim sposobnostima. Da bi se to ostvarilo, potrebno je napustiti staru filozofiju da se svi podučavaju svemu već omogući svakom pojedincu da napreduje koliko može i da svoje potencijale razvija do maksimuma.

¹ bisera@vaspks.edu.rs

bisera.jevtic@filfak.ni.ac.rs

Jedan od najčešćih oblika nasilja je vršnjačko nasilje među učenicima. Ranije je nasilje među vršnjacima smatrano za karakteristiku prelaznog perioda, odnosno perioda odrastanja dece. Na vršnjačko nasilje se gledalo kao na normalnu pojavu i nisu primenljivane nikakve mere suzbijanja vršnjačkog nasilja, posebno kada je darovita populacija u pitanju.

S ciljem da se ukaže na relevantnost i važnost proučavanja problema vršnjačkog nasilja nad darovitom decom kao problemu našeg istraživanja, govorimo o teorijsko-metodološkoj postavci o vršnjačkom nasilju nad darovitom decom.

Pojedine teškoće mogu se naći u terminološkom određenju naše i strane literature oko termina "vršnjačko nasilje" i termina "bulling", kao i oko termina koji se razlikuje od države do države, "deca sa potrebom za posebnom društvenom podrškom".

Pored toga malo je radova o darovitoj (talentovanoj) deci, ona su zapostavljena u odnosu na druge kategorije dece sa potrebom za posebnom društvenom podrškom, o njima se ne govori dovoljno. Samim tim prilikom same pomisli na inkluziju, zaboravljaju se deca koja su darovita.

Teorijsko-metodološka orijentacija

Termin "vršnjaci" podrazumeva decu ili mlade istog ili sličnog hronološkog uzrasta sa kojima se pojedinac druži. Slične potrebe, interesovanja, životna iskustva i očekivanja, kao i zadovoljenje psiholoških i socijalnih potreba kroz uzajamnu interakciju najčešće čine osnovu formiranja vršnjačkih grupa (Spasenović, 2008: 11–32). Ispoljavajući se u veoma raznovrsnim oblicima i intezitetima, nasilje obično postane socijalno vidljivo tek kada pojedinačni incidenti zadobiju medijsku pažnju. Popadić definiše nasilje kao

[...] namerno i neopravdano nanošenje štete drugome. Ono što zovemo „nanošenje štete“ može se posmatrati kao najšira oznaka za negativne efekte ponašanja koje drugi trpi. U skladu sa tim, samo nanošenje štete nije dovoljno da bi se govorilo o nasilju, ali je nužno. Ponašanje kojim se nanosi šteta grubo možemo razvrstati na verbalno i neverbalno i ono se može sastojati u fizičkom povređivanju, nanošenju materijalne štete ili psihičkom povređivanju, kao što je zastrašivanje, sramoćenje, socijalna izolacija i slično (Popadić, 2009: 13).

Pod vršnjačkim nasiljem se podrazumeva negativno delovanje od strane jednog ili većeg broja učenika na određenom učeniku ili grupi učenika. Nasilje podrazumeva negativne postupke od strane jednog ili više vršnjaka, odnosno od strane drugih učenika. Nasilje podrazumeva zlostavljenje drugih, provociranje, napadanje (Suzić, 2010: 7).

Školsko okruženje je vrlo pogodno za pojavu vršnjačkog nasilja. Škola je odgovorna za nasilje koje se događa u školi i u blizini škole. Školsko nasilje predstavlja opštiji pojam u odnosu na vršnjačko nasilje. Pod školskim nasiljem podrazumevamo sve nasilne interakcije koje se u školi mogu događati, kao što su: nasilje odraslih (nastavnog i nenastavnog osoblja) nad učenicima, nasilje učenika nad odraslima u školi, kao i vršnjačko nasilje.

Nasilje među vršnjacima nije posledica ljutnje ili konflikta, što je prva asocijacija mnogih. Ono je pre posledica prezira ili mržnje. Prezir je snažan osećaj antipatije prema nekome koga smatramo bezvrednim, inferiornim ili nezasluznim poštovanja (Knežević-Florić, 2008).

Obeležja vršnjačkog nasilja mogu varirati u odnosu na stepen ozbiljnosti, odnosno, u odnosu na stepen izraženosti vršnjačkog nasilja. Ukoliko se vršnjačko nasilje ispoljava u manjoj meri što znači povremeno i periodično zadirkivanje, nazivanje pogrđnim imenima, može kod učenika izazvati određene posledice. Međutim, može dovesti do težih oblika vršnjačkog nasilja ukoliko problem eskaliraju. Najčešći vidovi nasilja se odvijaju upravo na ovom nivou.

Umereno ozbiljno vršnjačko nasilje podrazumeva da dete određeni vremenski period trpi nasilje. Tu mogu spadati rугanje, pretnje, odbacivanje iz grupe vršnjaka, pa čak i guranje ili udaranje. Kod teških oblika vršnjačkog nasilja dete je duži period izloženo nasilju i to brutalnijim oblicima nasilja. Takvo nasilje uključuje teško fizičko zlostavljanje od strane vršnjaka ali i potpuno odbacivanje deteta iz vršnjačke grupe (Sesar, 2011: 497–526).

Deca sa potrebom za posebnom društvenom podrškom češće su izložena nasilju u odnosu na drugu decu. Takva deca mogu biti veoma povučena a sukobi sa vršnjacima mogu još više pogoršati sliku o sebi i decu učiniti nesigurnom. Sa druge strane, deca sa potrebom za posebnom društvenom podrškom mogu biti hiperaktivna i agresivna. Samim tim mogu biti vršoci nasilja nad drugom decom. Više ne postoji tačno određenje nasilnika i žrtve i njihove karakteristike. Prema Knežević-Florić (2008), žrtve mogu biti sva deca u školi:

- dete koje je novo u školi ili lokalnoj zajednici;
- dete koje je već bilo povređeno, veoma osetljivo, izbegava vršnjake i teško traži pomoć;
- submisivno dete, dete niskog samopouzdanja, lako povodljivo koje je nekritički spremno da udovoljava zahtevima drugih;
- siromašna deca ili deca iz porodica boljeg ekonomskog statusa;
- sramežljivo, povučeno, tiho i osetljivo dete;
- dete sa nekim fizičkim obeležjem (gojazno, mršavo, visoko, nisko i sl.);
- uspešno, talentovano dete;
- dete sa invaliditetom.

Različiti autori različito definišu oblike vršnjačkog nasilja. Različita su polazišta autora prilikom određivanja vrsta vršnjačkog nasilja. Neki se fokusiraju na one oblike koji su lako uočljivi i na one koji se ne mogu lako uočiti, neki izvode detaljnije kategorizacije vršnjačkog nasilja.

Nasilje koje je najčešće zastupljeno među vršnjacima jeste verbalno nasilje koje se svodi na razne prozivke, zadirkivanja, ogovaranja, ali ovo nasilje ne podrazumeva nanošenje fizičkih povreda, tj. udarce. Verbalno nasilje je takozvano nasilje rečima, gde se nastoji da se određeni učenik osramoti i ovaj vid nasilja često može mnogo više da povredi žrtvu nego samo fizičko nasilje (Popadić, 2009). Pretnja takođe podrazumeva verbalno nasilje jer je izrečena usmeno. Verbalno nasilje je vid ismevanja, davanja pogrđnih imena učenicima. Obuhvata širenje glasina, stalno zadirkivanje, vređanje učenika (Sesar, 2011). Pojedine reči koje

učenici međusobno razmenjuju mogu mnogo da povrede učenika i da naprave štetu koja može da bude veća od bilo koje fizičke povrede. Verbalno nasilje češće primenjuju devojčice nego dečaci.

Psihološko nasilje

[...] se vrši verbalnim i neverbalnim napadom, kao i namernim isključivanjem i zapostavljanjem od strane vršnjaka. Verbalni napadi mogu biti: pretnje, ruganje, zadirkivanje, vređanje. Neverbalni napadi su krevljenje, nepristojni pokreti, namerno isključivanje nekoga iz društva ili odbijanje da se udovolji željama druge osobe (Sinobad, 2005: 20).

Za razliku od dečaka, devojčice su te koje češće sprovede psihološko nasilje nad vršnjacima. Broj dečaka izloženih psihološkom nasilju je približno jednak broju zlostavljanih devojčica, a većina zlostavljanih dečaka je ujedno žrtva i fizičkog i psihološkog nasilja. Posledice psihološkog nasilja su višestruke: gubitak samopouzdanja, demoralisanost, stresno stanje, često odsustvovanje iz škole usled psihosomatskih bolesti (Sinobad, 2005).

Emocionalno nasilje ili relacijsko nasilje između vršnjaka uglavnom se svodi na razna ogovaranja, širenje ružnih glasina o učeniku, a sve ovo radi se sa ciljem da se učenik odbaci, isključi iz određenog društva. Na ovaj način žrtve nasilja se odbacuju, tj. učenici prestaju da komuniciraju sa njima. Kada je reč o emocionalnom nasilju može se reći da u određenoj meri ovaj vid nasilja devojčice znatno teže podnose, jer poznato je da je njima veoma važna komunikacija, važno im je da uspostave dobar odnos sa svojom sredinom, važno im je da budu u društvu, da budu prihvaćene. Neki autori (Sinobad, 2005) izjednačavaju emocionalno i psihološko nasilje.

Da bi se sprečilo vršnjačko nasilje, potrebno je u školi učenika što više uključiti, potrebno je učeniku dati šansu da se pridruži mnogim aktivnostima, dati mu priliku da istakne svoje probleme. Podrška vršnjaka u borbi protiv nasilja je veoma bitna i ima vrlo važnu ulogu. Učenici su mnogo puta spremniji da pre saslušaju svoje vršnjake, njihovo iskustvo nego što bi saslušali odrasle. Pojedini učenici koji su spremni da svoje loše iskustvo podele sa vršnjacima mnogo utiču na stavove svojih vršnjaka, oni mogu pomoći učenicima da saznaju kako se treba boriti protiv nasilja i kako ga prepoznati.

Važnu ulogu u školi ima nastavnik koji pomoću različitih strategija nastoji da smanji zastupljenost vršnjačkog nasilja nad darovitom decom. Nastavnik treba da ukaže učenicima šta je to loše, šta nije poželjno ponašanje, ali nikako ne treba da im drži lekcije o tome, potrebno je da im kroz primere ukaže koliko je nasilje štetno i istakne vrednost darovitosti svakog učenika. Jedan od važnih zadataka nastavnika u cilju prevencije vršnjačkog nasilja jeste da nastavnik treba da stvori situacije u kojima će učenici saradivati, u kojima će zajedno raditi, pomagati jedni drugima. Suzić ističe da „od programa suzbijanja vršnjačkog nasilja u školi možemo očekivati:

- povećanje socijalnih kompetencija učenika;
- samocenjenje učenika;
- vršnjačku prihvaćenost;

- povećanje znanja nastavnika o efikasnoj praksi suzbijanja vršnjačkog nasilja;
- povećanje sposobnosti dece da intervenišu;
- redukovanje nasilništva i smanjenje broja žrtava” (Suzić, 2010: 10).

Učenici veliki deo svog vremena provode u školi zbog čega ona i predstavlja sredinu gde se vršnjačko nasilje najčešće i ispoljava. Nasiljem se narušava zdravlje, razvoj i dostojanstvo učenika, ali predstavlja i povredu osnovnih dečjih i učenikovih prava (Timonjić i saradnici, 2009).

Posledice nasilja među vršnjacima za žrtve mogu biti zaista ozbiljne, jer posledice koje nastaju ne vezuju se samo za fizičke povrede, već posledice nastaju i na psihosocijalnom ali i na emocionalnom planu. Fizičke povrede koje žrtva pretrpi nekada nisu previše ozbiljne i mnogo puta žrtva može mnogo lako da prevaziđe razne povrede, ali ono što je teško jeste da žrtva zaboravi šta se desilo, da zaboravi koliko je bilo teško da to prevaziđe. Koji god oblik nasilja bio primenjen žrtva se uvek oseća povređeno, nemoćno, oseća se slabije, nesigurnije od drugih (Plut i Popadić, 2007: 347–366). Žrtva uvek ima osećaj da je ona manje vredna, uvek postoji strah da će se takav događaj ponovo desiti. Žrtve nasilja postaju nesigurne, gube samopouzdanje, kao i samopoštovanje. Mogu se izdvojiti kratkoročne i dugoročne posledice. Kratkoročne posledice jesu one koje nastaju za vreme samog nasilja, kao i neko vreme nakon preživljenog nasilja. Nakon nekog kraćeg vremena žrtva zaboravlja šta se desilo, tj. ne postoje ozbiljne posledice koje žrtva ne može prevazići. Vezuju se za neke lakše oblike nasilja, nasilje u kome nema ozbiljnog zlostavljanja, prevelike agresije. Dugoročne posledice su posledice koje traju znatno duže nakon proživljenog nasilja, a često postoje i u odrasloj dobi. Posledice koje traju do odrasle dobi odražavaju se na razvoj same ličnosti i na ulogu roditelja.

Što se tiče oblika vršnjačkog nasilja koji su najzastupljeniji, istraživanja (Horvat, 2012) pokazuju da su u pitanju verbalni i fizički oblici vršnjačkog nasilja. Što se tiče verbalnih oblika vršnjačkog nasilja najzastupljeniji su zadirkivanje, ismevanje, nazivanje pogrdnim imenima i sl. Dok što se tiče fizičkog oblika vršnjačkog nasilja u pitanju su šutiranje, guranje, štipanje i sl. Iz svega ovoga vidimo da su teži oblici vršnjačkog nasilja zastupljeni u manjoj meri ali da ipak postoje. Veliki broj dece je obuhvaćen vršnjačkim nasiljem. Svakodnevno se dešavaju sukobi među vršnjacima.

Neka istraživanja 70-ih i 80-ih godina prošlog veka, kao što su istraživanja Brajana i Brajana (Brayan & Brayan, 1978) i istraživanja Gareta i Krumpa (Garrett & Crump, 1980) pokazuju da su deca koja imaju potrebu za posebnom društvenom podrškom više odbačena od svojih vršnjaka koji nemaju takve potrebe. Deca koja su neprihvaćena od svojih vršnjaka ostaju socijalno izolovana, u većoj meri traže prisustvo nastavnika, manje su pažljiva i često se neprilagođeno ponašaju (Sretenov, 2005).

Malo se pažnje poklanja specifičnostima urođenih individualnih potencijala, koji definišu dece, odnosno učenika. Sve što je različito, što odstupa od proseka i postavljenih normi, nije prihvaćeno, shvata se kao nepoželjno, odbacujuće ili se nasilno uklapa u šablon. Različiti autori različito definišu darovitost. Neko ističe više oblika darovitosti a neko upotrebljava sinonimne termine. Autorka

Čudina Obradović (1990) ističe da je darovitost najširi pojam, dok se ostali uži pojmovi odnose na različite oblike darovitosti.

Autorka Viner (Winner, 2005) kroz pojam darovitosti opisuje decu koju svrstava u tri kategorije. Prva kategorija obuhvata decu privremene razvijenosti. To znači da ova deca brže napreduju od ostalih vršnjaka. U drugu kategoriju svrstava decu koja su tvrdoglava i istrajna u svom cilju i tačno znaju šta žele. Takva deca imaju svoj put u čvrsto ga se drže. Ostavaruju viši kvalitet postignuća, samostalna su i imaju visok nivo samopouzdanja. U poslednju, treću kategoriju spadaju deca sa posebnim žarom i željom za uspehom. odnosno, željom da se savlada neki sadržaj. Takva deca su visoko motivisana. Autorka na ovaj način ističe razlike darovite dece od prosečne dece i njihove motivisanosti za rad.

Darovitost se može odrediti kao svojstvo ličnosti – specifičan sklop karakteristika među kojima su najvažnije visoke intelektualne sposobnosti, kreativnost, pojam o sebi i izvesne osobine ličnosti, visoka motivisanost i posvećenost određenoj oblasti ljudske delatnosti, odnosno aktivnosti čiji je krajnji produkt izuzetno eminentno postignuće, proizvod značajan za svog stvaraoca i njegovo okruženje (Maksić, 1994).

Najvažnije karakteristike po kojima se daroviti učenici razlikuju od ostalih učenika su nivo i brzina kognitivnog razvoja i količina znanja koji imaju. Daroviti su na višem nivou kognitivnog razvoja, brže se kreću kroz razvojne stepene i imaju veća, šira i dublja znanja od svojih vršnjaka. Problem nastaje kod pokušaja preciznijeg određivanja stepena tih razlika i drugih karakteristika značajnih za planiranje, organizovanje i realizaciju vaspitno-obrazovnog rada.

Darovitost ne podrazumeva isključivo natprosečnu inteligenciju. Potrebno je da dete poseduje još neke karakteristike da bi se smatralo darovitim, kao što su:

- rano korišćenje širokog rečnika;
- rano korišćenje fraza i celih rečenica;
- sposobnost koncentracije;
- interes prema knjigama, a kasnije prema enciklopedijama;
- rano otkrivanje uzroka i posledica.

Zbog ovih karakteristika nadarena deca se često sreću sa stereotipima i predrasudama o njima. Još na ranom uzrastu ova deca stiču svest o rasprostranjenosti predrasuda i stereotipima što može i uglavnom i utiče veoma negativno na njihovu motivaciju, na njihov uspeh, kao i na druženje sa vršnjacima. Deca koja pohađaju specijalne programe za darovite, suočena sa takvim iskustvom mogu biti osetljiva na ugrožavajuće efekte stereotipa o darovitim učenicima (Đerić, Studen, 2008). Da bi se neke sposobnosti pojedinca razvile, on mora imati određeni potencijal koji to omogućuje, to je tzv. potencijalna darovitost. Osnovu potencijalne darovitosti čini niz nasleđenih predispozicija koje omogućuju da se neke sposobnosti razviju više i bolje nego kod većine drugih. Hoće li se to dogoditi ili ne, zavisi od mnogih spoljašnjih činilaca.

Problem istraživanja

U vaspitno-obrazovnim institucijama deca su svakodnevno na neki način izložena nasilju. Jedno od najčešćih je nasilje među decom, odnosno vršnjačko

nasilje. U posljednje vreme se sve više govori o tome ko su žrtve vršnjačkog nasilja, zatim, koji su uzroci pojave vršnjačkog nasilja i sl. Posledice vršnjačkog nasilja su višestruke. Njih osećaju i deca koja su žrtve vršnjačkog nasilja ali i deca koja vrše nasilje nad drugom decom. Pored svih mera i programa za suzbijanje nasilja škola i dalje predstavlja plodno tlo različitosti i razvoju vršnjačkog nasilja. Često nailazimo na problem da su darovita deca žrtve nasilja zbog svoje različitosti od ostale dece.

Problem našeg istraživanja predstavlja odgovor na teorijsko-metodološku postavku o darovitima kao žrtvama verbalnog vršnjačkog nasilja.

Predmet istraživanja

Inkluzija se smatra veoma humanim procesom, koji mora biti dobro isplaniran da bi dao pozitivne rezultate. Ukoliko vaspitno-obrazovne institucije nisu adekvatno pripremljene i ukoliko učenici nisu pripremljeni proces inkluzije može dovesti do povećanja nasilja među učenicima. Na osnovu svega navedenog, predmet ovog istraživanja se odnosi na pitanje – Da li su grupe pokretači verbalnog vršnjačkog nasilja nad darovitima ili je pojedinac kao deo društvene grupe dovoljan za izazov koji sa sobom nosi velike posledice?

Cilj i karakter (strategija) istraživanja

Na osnovu definisanja problema i predmeta istraživanja, osnovni cilj ovog istraživanja jeste utvrđivanje efekata ispoljenog agresivnog ponašanja i stepena povezanosti darovite populacije sa pojavom vršnjačkog nasilja, kao i procena nivoa zastupljenosti vršnjačkog nasilja nad darovitim vršnjacima.

Teorijska interpretacija

Pojava vršnjačko nasilja kao što smo više puta napomenuli je stara i traje ne samo od pojave obrazovnog sistema nego i ranije dok se o terminu "bulling" govori od druge polovine XX veka.

Za još preciznije određenje termina "bullinga" potrebno je napraviti komparaciju sa terminom "mobbing" sa kojim se često poredi a neki autori ih koriste i kao sinonime. Mi smatramo da je takvo poistovećivanje termina nepravilno i zato navodimo objašnjenje termina "mobbing" koji predstavlja zlostavljanje ili nasilje na random mestu i spada u tip socijalnog nasilja. Poreklo ove reči je takođe iz Engleske, a osnova *mobb* predstavlja rulju, bagru, ološ iz čega proizilazi *mobbing* kao zlostavljanje. Ono što je zajedničko za "bulling" i "mobbing" je to što pripadaju tipu društvenog nasilja, a glavna razlika je u tome što se "bulling" više sprovodi u školi i zastupljen je kod dece i tinejdžera a "mobbing" se više odnosi na nasilje na radnom mestu i svojstveno je odraslim ljudima.

Holzbauer i Berven (Holzbauer & Berven, 1996: 478–486) navode da termin "bulling" možemo povezati sa terminom "maltretiranje" među vršnjacima. To se pre svega odnosi na rujanje, prinudu, pretnju i sl. Autori ovaj vid nasilja vezuju za nasilje nad "decom sa invaliditetom", kako u verbalnom tako i u fizičkom smislu. Kada uporedimo sa definicijama vršnjačkog nasilja možemo videti da termin "bulling" obuhvata vidove vršnjačkog nasilja.

Veoma često dolazi do mešanja pojmova darovitost, genijalnost, talentovanost, izuzetnost, superiornost i sl. Neki pojmovi se koriste kao sinonima i kada jesu i kada nisu to. Baš iz tih razloga što je česta zabuna šta darovitost podrazumeva smatrali smo da je najbolje krenuti od definicije šta je darovitost i koji su učenici daroviti. Grgin (Grgin, 1996) ističe da su daroviti đaci oni koji se ističu ili svojim vrlo visokim stepenom opšteg intelektualnog razvoja ili izuzetnim razvojem samo određenih sposobnosti koje ih u odnosu na ostale đake čine naprednijim. Jedna od karakteristika dece koja su nadarena je da imaju loš odnos sa vršnjacima. Samim tim darovita deca su ona koja zbog svojih izuzetnih sposobnosti mogu očekivati visoka postignuća, a identifikovana su od stručnjaka. Takvi učenici pokazuju potencijal u nekom od sledećih područja:

- opšte intelektualne sposobnosti;
- specifične akademske sposobnosti;
- kreativne sposobnosti;
- sposobnosti vođenja i rukovođenja;
- umetničke sposobnosti;
- psihomotorne sposobnosti.

Daroviti su oni pojedinci koji imaju visoko razvijene sposobnosti, dok su talenti oni koji postižu visoka postignuća u nekim aktivnostima. Talentom se označava darovitost koja se izražava u nekim specifičnim područjima, na primer matematici, muzici, umetnosti, sportu i sl. Darovitost se može podeliti na potencijalnu i produktivnu darovitost.

Bosiljka Đorđević (2005) razlikuje pojmove: darovit, visoko darovit, talentovan i akademski talentovan. Pod pojmom darovit se obično podrazumeva mentalno darovit sa visokim opštim intelektualnim sposobnostima. Tom pojmu, po svom sadržaju, vrlo je sličan pojam i termin visoko darovit. Kada se kaže akademski darovit, onda se podrazumeva da je neko sposoban za sticanje akademskih znanja ili znanja iz oblasti prirodnih, nekih društvenih i egzaktnih nauka. Pod pojmom talentovan obično se podrazumeva pojedinac koji ima neke posebne, specijalne sklonosti i darove, najčešće u oblasti umetnosti, sa naglašenim kreativnim, stvaralačkim sposobnostima.

Darovitu deca sa hendikepom su posebna kategorija dece sa potrebom za posebnom društvenom podrškom u smislu da su višestruko ugroženi. Prema Gojkov (2008) hendikepirana darovita deca su ona deca koja imaju dve karakteristike a to su: darovitost i hendikep. Istovremeno mogu imati oštećenja sluha, oštećenja vida, motoričke smetnje i slično i biti nadareni ili talentovani u nekoj oblasti. Veoma je teško ustanoviti da su deca sa potrebom za posebnom društvenom podrškom darovita u intelektualnom smislu zbog više faktora koji ometaju identifikaciju.

Sami nastavnici podležu stereotipima da su deca sa potrebom za posebnom društvenom podrškom zaostala u razvoju, odnosno da imaju intelektualne smetnje, imaju veoma skromna očekivanja od njih i nemaju potpune podatke o takvim učenicima. Sa druge strane i tehnička strana je u ovom slučaju zakazala. Nema dovoljan broj skala i testova koji mogu detaljno da procenjuju sposobnosti dece sa potrebom za posebnom društvenom podrškom (Gojkov, 2008). Često se u prvi plan stavljaju smetnje koje deca sa potrebom za posebnom društvenom podrškom, a

upravo to pokušava da promeni proces inkluzije. Pored toga kada se deca klasifikuju u nekoj od kategorija sa potrebom za posebnom društvenom podrškom nastavnici se više i ne trude da otkriju druge potencijale. Deca sa potrebom za posebnom društvenom podrškom se brzo navikavaju na program koji je izrađen u skladu sa njihovim sposobnostima. Takva sredina nije podsticajna za razvoj darovitosti i takva deca ostaju u senci. A i kada se otkrije darovitost teže je da se iskaže u svom punom svetlu jer to druge smetnje mogu otežati.

Natprosečna deca u školi su često etiketirana od strane i samih nastavnika i vršnjaka. Uglavnom se za njih u dobrom kontekstu kaže da su darovita pa ostala deca postaju "samo" prosečna. Ovakvo etiketiranje može dovesti do udaljavanja dece međusobno jer niko ne želi da se oseća inferiorno. Sa druge strane, prosečna deca mogu biti i etiketirana u lošem kontekstu kao "štreberi" (Bodroža, Jakšić, 2014). Ponovo dolazi do izbegavanja takve dece jer se smatra da nisu zanimljivi, da samo znaju da uče i ništa drugo, da su sveznalice zbog koji druga dece pred nastavnicima izgledaju glupo. Na osnovu ovih podataka vidimo da bilo koje etiketiranje dece koja su veoma inteligentna za njih nije dobro i ne donosi im nikakve pogodnosti. Štaviše, etiketiranje bilo koje vrste samo odmaže darovitoj deci i dovodi do njihove socijalne distance. Odnosno, sve što odudara od proseka bilo u lošem i pozitivnom smislu nije dobro i uglavnom nailazi na neodobranje od strane vršnjaka. Logično se nadovezuje pitanje da li smo mi naviknuti da prihvatamo samo prosek i prosečne a da sve ostalo odbacujemo.

Označavanje ili etiketiranje obično je propratna posledica identifikacije darovite dece, kao što je slučaj i sa decom sa drugim posebnim potrebama. Na osnovu stereotipa razvijaju se stavovi okoline, u ovom slučaju stavovi vršnjaka koji mogu negativno uticati na razvoj pojedinca. Manji broj dece je okarakterisan kao "daroviti"; samim tim većina koja ne spada u tu grupu može stvoriti otpor prema različitosti. Takvo etiketiranje darovitih može dovesti do izolacije, povlačenja ili potpunog ignorisanja darovitog vršnjaka. Nije redak slučaj da daroviti učenici traže društvo među starijom decom ali vrlo često bivaju odbačeni. Zbog toga mogu se osećati neprihvaćeno i da za njih nigde nema mesta. Na ovaj način opada samopouzdanje darovite dece ali i njihova motivacija za dalji rad. Često su usamljeni i tužni jer su drugačiji od drugih (Kovčić–Andrijić & Višnjić–Jeftić, 2010).

Darovita deca su često sklona introspekciji i zbog toga su vrlo osetljivi kada je u pitanju slika o samom sebi. A upravo etiketiranje darovite dece može promeniti njihovu sliku o sebi. Svi u okolini očekuju izvanredne uspehe darovitog deteta, da nikada ne pogreši i da sve zna. Takva očekivanja su uglavnom nerealna ili previsoka i sa svakim neuspehom dete stiče lošu sliku o sebi i gubi samopouzdanje.

Odlikaši ili štreberi predstavljaju samo neke od stereotipnih naziva ili etiketa čija je upotreba karakteristična u svakodnevnoj komunikaciji u vaspitno-obrazovnim ustanovama (Bodroža, Jakšić, 2014). Međutim, učenici koriste termin "štreber" ali šta on zapravo znači. Imenica *štreber* usvojena je iz nemačkog jezika i u srpskom jeziku označava onog koji smišljenim nastojanjem i dodvoravanjem želi postići uspeh u ovom slučaju u školi (Vujančić, 2011).

Bišop i saradnici (Bishop et al., 2004), ističu da iako su učenici sa natprosečnim postignućem pod većim pritiskom da budu uznemiravani od strane vršnjaka, kvalitativne tehnike otkrivaju da je trud i aktivno stremljenje ka visokom postignuću ono što vršnjaci osuđuju a ne visoko postignuće samo po sebi.

Renčhova i saradnici (Rentsch, Schroder-Abe & Schutz, 2013) su sprovedli nekoliko istraživanja u kojima su se bavili karakteristikama osoba koje su okarakterisane kao štreberi. Ispostavilo se po njihovim istraživanjima da su učenici koji su okarakterisani kao štreberi imali i karakteristične crte ličnosti i da izuzetan školski uspeh nije njihova jedina karakteristika. Jedna od tih karakteristika je da su takvi učenici introvertni. Pored toga utvrđeno je da učenici koje su vršnjaci izdvojili kao "štrebere" imaju visoko akademsko samopoštovanje, ali sa druge strane niže samopoštovanje u pogledu fizičke aktivnosti i sportskih veština. Iz većeg broja istraživanja Renčhove nije moguće izvesti zaključak o tome da li je stereotip "štrebera" uzrok ili posledica, odnosno, da li osobe koje su okarakterisane kao "štreberi" razvijaju set osobina koji dalje potvrđuje i produbljuje pripisani stereotip ili zaista samo određeni profil uspešnih učenika dobija ovakvu etiketu.

Iako na prvi pogled problem učenika koje vršnjaci nazivaju "štreberima" može izgledati trivijalno u odnosu na to sa kvim se problemima sreću deca iz grupa koje smo prethodno opisali, ipak na osnovu proučene literature možemo zaključiti da ova vrsta etiketiranja ima negativne efekte na više aspekata školskog funkcionisanja. Nazivanje učenika "štreberom" kreće se u formi averzivnog interpersonalnog ponašanja (Bodroža, Jakšić, 2014). Takvo ponašanje predstavlja zadirkivanje ili verbalne oblike vršnjačkog nasilja. Žrtve ovakvog nasilja mogu biti trajno uznemirene i ovo za njih predstavlja veliki problem. Ukoliko je etiketiranje praćeno odbacivanjem od strane vršnjaka, etiketirani učenici mogu biti pod rizikom od socijalne izolacije, usamljenosti, sniženog samopoštovanja i drugih oblika neprilagođenog ponašanja. Studije su pokazale da je kod učenika koji su okarakterisani kao "štreberi" vremenom došlo do porasta anksioznosti, usamljenosti i pada poštovanja (Bodroža, Jakšić, 2014).

Aktivnosti kroz koje se darovitost dece iskazala u određenim produktima u izrazito natprosečnom postignuću jeste produktivna darovitost. Ova darovitost se otkriva samo kod one dece koja su tu darovitost počela izražavati. Istraživanja su pokazala da mnoga deca u predškolskom i ranom školskom uzrastu još ne iskazuju ponašanjem svoju darovitost, pa ostanu neuočena. Stiće se utisak da darovitoj deci nije poklanjana dovoljna pažnja ili bar onoliko koliko zaslužuju. Njihovi problem nisu uzimani kao veliki i značajni problem u vaspitno-obrazovnom sistemu.

Inteligentnija deca od svojih vršnjaka često su predmet zadirkivanja i izdvajanja od ostale dece u školi. Takav položaj darovitog učenika stavlja u nezahvalan položaj. Sa jedne strane oni mogu uživati i istraživati u školi, veoma su radoznali i nestrpljivi za novim saznanjima, a sa druge strane oni često prikrivaju svoju zainteresovanost ili je bar pred drugima ne pokazuju da bi se što manje razlikovali od drugih (http://www.rtv.rs/sr_ci/zivot/porodica/problemi-pametne-i-nadarene-dece_624445.html). Darovita deca da bi izbegla neki vid vršnjačkog nasilja i da ne bi bili izloženi podsmevanju često ne pokazuju svoj pun potencijal.

Vršnjaci koji vrše vršnjačko nasilje biraju slabe ličnosti i bez samopouzdanja. Darovita deca mogu biti lake mete jer kao što smo naveli njihov nivo samopouzdanja može biti veoma nizak. Nasilnici mogu biti jednostavno i ljubomorni na darovitu decu jer postižu bolje rezultate od njih (http://www.rtv.rs/sr_ci/zivot/porodica/problemi-pametne-i-nadarene-dece_624445.html). Međutim, može se desiti da darovita deca usled samosvesti da su bolji od druge dece, u intelektualnom smislu, da se više ističu, a da pritom to nastavnici vole, mogu postati jako uobraženi i nadmeni. Takva dece takođe mogu biti podložni vršnjačkom nasilju. Oni polako gube prijatelje, druže se samo sa nekolicinom sličnih sebi, a često i sami postaju nasilnici. Zbog svojih mogućnosti mogu maltretirati drugu decu, pogotovo ako se okupe u određene grupe.

Nadarena deca mogu biti u intelektuanom smislu mnogo naprednija od druge dece i onda se dešava da se na časovima dosađuju. Gradivo koje druga deca tek uče, nadarena deca znaju i njima je potrebno da stiču nova znanja i ukoliko to nastavnici ne primete nadarena deca mogu ometati čas usled dosade.

Socijalna izolovanost kao oblik vršnjačkog nasilja nad darovitom decom može biti socijalni ili psihološki oblik vršnjačkog nasilja. Iako smo mi pretpostavili da bi to mogao biti verbalni oblik vršnjačkog nasilja, navedena istraživanja u našem radu su pokazala da deca reaguju na različitost ili nešto nepoznato tako što se povlače, odnosno izbegavaju decu koja nisu kao oni. Deca bez potrebe za posebnom društvenom podrškom odbacuju ono što je drugačije od njih, ono što je novo i nepoznato. Izolacija vršnjaka sa potrebom za posebnom društvenom podrškom može biti od blage do potpune izolacije. Takođe može predstavljati odbacivanje u vidu komunikacije, poštovanja i uvažavanja drugačije identifikovanih sposobnosti, ignorisanja i vređanja ličnosti, nazivanje pogrdnim imenima, zadirkivanje i podsmevanje. Ovaj oblik vršnjačkog nasilja je najzastupljeniji u vaspitno-obrazovnoj praksi.

Posledice od vršnjačkog nasilja osećaju svi i oni koji su žrtve vršnjačkog nasilja i oni koji vrše vršnjačko nasilje. Mogu se razlikovati nekoliko profila dece koja učestvuju u vršnjačkom nasilju zavisno od toga koliko su direktno povezana sa nasiljem.

Postoje četiri karakteristična profila dece koja se mogu razlikovati u okviru vršnjačkog nasilja, i to su:

1. Deca koja su izložena nasilju – uglavnom su nesigurna i introvertna. Takođe ova deca imaju nisko samopouzdanje, vrlo su pasivna i često sebe krive za sve poteškeće koje im se dešavaju. Pored toga imaju slabo razvijene socijalne veštine što otežava komunikaciju sa drugom decom. Deca koja su izložena vršnjačkom nasilju možemo reći da su žrtve vršnjačkog nasilja. Takva deca su usamljena u školi i imaju manje prijatelja.
2. Deca koja se nasilno ponašaju – dobijaju manje podrške od strane nastavnika i teže se prilagođavaju na školu i školske obaveze. Deca koja se nasilno ponašaju uglavnom loše tumače poruke koje su im upućene, imaju manje razumevanja za druge i imaju jaku želju za dominacijom. Ovakva deca često menjaju raspoloženje i imaju velikih problema u uspostavljanju bliskih

prijateljskih odnosa jer su jako sumnjičava i nepoverljiva. Brzo se naljute i smatraju da će nasiljem postići uspeh.

3. Deca koja doživljavaju nasilje ali ga i sama čine – poseduju kombinaciju karakteristika prethodne dve grupe dece. Imaju slabije poštovanje prema drugima i često su hiperaktivna. Ovakva deca su podložnija uticaju alkohola i droge. U poređenju sa decom koja vrše nasilje funkcionišu lošije i postižu lošije rezultate u školi.
4. Deca koja ni na koji način ne učestvuju u vršnjačkom nasilju – takođe mogu biti slabije prihvaćena od strane vršnjaka. Takva deca ne učestvuju u sukobima, povlače se ali i ne pomažu drugoj deci kada dođe do vršnjačkog nasilja. Mnoga deca ne žele da se uključe u sukobe da ne bi postali žrtve nasilja a sa druge strane mnoga deca ne žele da se uključe u sukobe jer ne poseduju empatiju i poštovanje prema drugima (Sesar, 2011).

Ovo su četiri profila dece koja se mogu razlikovati u vršnjačkom nasilju. Sva četiri profila smo opisali veoma uopšteno ali se veoma lako mogu povezati sa decom sa potrebom za dodatnom društvenom podrškom. Deca sa potrebom za dodatnom društvenom podrškom gde spadaju i darovita deca mogu biti žrtve nasilja, počinioci nasilja, zatim istovremeno i počinioci nasilja i žrtve nasilja, a mogu biti i potpuno neuključena u sukobe vršnjaka.

Zaključna razmatranja

Ljude kategorišemo i svrstavamo u neke grupe iako to nije pragmatično. Kada među ljudima prevlada određeni stav o određenim kategorijama ljudi, onda govorimo o stereotipima. Pored toga ljudi podležu stereotipima kada nekritički prihvataju tuđa mišljenja. U odnosu na decu sa potrebom za posebnom društvenom podrškom možemo očekivati više vrsta stereotipa: kulturološke, profesionalne i generacijske i sl. Ukoliko se darovito dete ponaša agresivno, može se zaključiti da su sva darovita deca agresivna i tako nastaje stereotip o deci sa potrebom za posebnom društvenom podrškom – konkretno, darovitom populacijom.

Na osnovu proučavane dostupne relevantne literature koju smo sakupili radi ovog teorijsko-metodološkog istraživanja, možemo konstatovati da je fenomen vršnjačkog nasilja nad darovitom decom vrlo malo aktuelan i zastupljen među istraživačima. Sve je više opasnosti sa kojom se sreću darovita deca koja su uključena u neki oblik vršnjačkog nasilja. Vršnjačko nasilje je kako u svetu tako i kod nas učestalo. Iako se dosta govori o vršnjačkom nasilju i merama prevencije, vršnjačko nasilje i pored toga zahvata sve šire razmere. Svakodnevno možemo čuti razne primere vršnjačkog nasilja, pogotovo nad decom iz podzastupljenih grupa.

Ima dosta istraživanja na globalnu temu vršnjačkog nasilja u školi. Međutim, nema dovoljno relevantnih istraživanja o darovitoj populaciji koja je vrlo često žrtva verbalnog a i drugih oblika vršnjačkog nasilja. Upravo zato smo mi u ovom radu izabrali da se bolje upoznamo sa vršnjačkim odnosima dece koja imaju potrebu za posebnom društvenom podrškom, a to su u našem istraživanju, darovita deca.

Pre svega nadarena deca su žrtve verbalnog nasilja. Njih nazivaju "štreberima" što za decu ima pogrdno značenje. Ustanovili smo da vršnjačko nasilje nad darovitom decom nije vezano isključivo za visoka akademska postignuća, već i za neke njihove osobine ličnosti. Tu spadaju osobine kao što su visoko samopouzdanje u akademske sposobnosti, introvertnost i slabe fizičke sposobnosti. Nadareni učenici takođe mogu biti izolovani iz društva vršnjaka. Sve to veoma loše utiče na njih i na njihovo samopouzdanje, kao i na motivaciju za učenjem, što može ostaviti teške posledice.

Kao glavni zaključak ovog rada izdvajamo poentu o relevantnoj potrebi različitih istraživanja problema vršnjačkog nasilja nad darovitom decom sa ciljem podizanja svesti o veličini problema i posledicama koje ostavljaju na decu i dečji razvoj. Pokušali smo da istaknemo neka ključna pitanja koja su jako značajna i mogu pomoći u suzbijanju vršnjačkog nasilja nad darovitom decom. Ukoliko ovo naše istraživanje makar podstakne na razmišljanje o ovoj kompleksnoj problematici, smatraćemo da smo učinili i minimalni iskorak u promišljanju rešenja navedene problematike.

Literatura:

- Bishop, H., Bishop, M., Bishop, M., Gelbwasser, L., Green, S., Peterson, E. & Zuckerman, A. (2004). Why we harass nerds and freaks: A formal theory of student culture and norms. *Journal of School Health*, 74, 235–251.
- Bodroža, M., Jakšić, I. (2014). Stereotip o učenicima sa izraženom akademskom orijentacijom: ko su "štreberi" i zašto ih ne volimo. *Primenjena psihologija*, 7 (3), 429–448.
- Bryan, T. & Bryan, J. (1978). Social interaction of LD children. *Journal of Learning Disabilities*, 11, 33–38.
- Čudina Obradović, M. (1990). *Nadarenost – razumevanje, prepoznavanje, razvijanje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Đerić, I., Studen, R. (2008). Roditelji i nastavnici kao izvor formiranja stereotipa. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 40(1), 137–151.
- Đorđević, B. (2005). *Darovitost i kreativnost dece i mladih*. Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
- Garrett, M., & Crump, D. (1980). Peer acceptance, teacher preference, and self-appraisal of social status among LD students. *Learning Disability Quarterly*, 3, 42–48.
- Grgin, T. (1996). *Edukacijska Psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Gojkov, G. (2008). *Metodološki problem istraživanja darovitosti*. Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača.
- Horvat, M. (2012). Istraživanje rizika od nasilja i zlouporabe sredstava ovisnosti kao osnova za kreiranje školskog preventivnog programa. *Kriminologija i socijalna integracija*, 20 (2), 59–72.
- Holzbauer, J., & Berven, L. (1996). Disability harassment: A new term for a long standing problem. *Journal of Counseling & Development*, 74 (5), 478–486.
- Knežević-Florić, O. (2008). Nasilje među adolescentkinjama. *Pedagoška stvarnost* (7-8), 658–668.

- Kovčić Andrijić, Ž. & Višnjić – Jeftić, A. (2010). Djeca s posebnim potrebama – žrtve vršnjačkog nasilja od rane dobi. *Zbornik radova „Nasilje nad djecom i među djecom”*, 181–205.
- Maksić, S. (1994). *Kako prepoznati darovitog učenika*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Plut, D., Popadić, D. (2007). Reagovanje dece i odraslih na školsko nasilje. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja* (2), 347–366.
- Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama*. Beograd: Institut za psihologiju.
- Rentzsch, K., Schroder-Abe, M. & Schutz, A. (2013). Being called a “Streber”: The roles of personality and competition in the labelling of academically oriented students. *European Journal of Personality*, 27, 411–427.
- Sesar, K. (2011). Obilježja vršnjačkog nasilja. *Ljetopis socijalnog rada*, 18 (3), 497–526.
- Sinobad, S. (2005). Obeležja vršnjačkog nasilja u školama. *Temida* (3), 19–23.
- Spasenović, V. (2008). Vršnjačka prihvaćenost/odbaćenost i školsko postignuće. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 35, 267–288.
- Sretenov, D. (2005). *Socijalna interakcija i komunikacija dece sa smetnjama i dece bez smetnji u razvoju u inkluzivnom programu vrtića*. Beograd: Filozofski fakultet.
- Suzić, N. (2010). *Akademski self koncept i vršnjačko nasilje*. Vršnjačko nasilje: priručnik za škole (5-26). Banja Luka: Filozofski fakultet.
- Timonjić, G., Blagojević-Radovanović, R. & Pavlović, J. (2009). Koliko je nasilje prisutno u školi. *Pedagoška stvarnost*: 56 (1-2), 46–58.
- Vujanić, M. (2011). *Rečnik srpskog jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- Winner, E. (2005). *Darovita djeca: mitovi i stvarnost*. Lekenik: Ostvarenje d.o.o.

GIFTED-VICTIMS OF VERBAL PEER VIOLENCE

Summary: With the acceptance of the inclusion school encourages diversity and provides an opportunity for every child to be on an equal footing with other children and while individuals for myself. In order to point out the relevance of studying the problem of bullying, is the problem of our theoretical qualitative research represents the theoretical setting of verbal bullying behavior of gifted children. An interesting research question, which is the focus of our study is: Are the drivers of verbal peer group violence against an individual or gifted as part of a social group is sufficient for the challenge that carries significant implications? Different starting points give different answers. Labeling children is usually associated consequences of identifying gifted children. A small group of children described as "gifted" can create resistance to the differences in the majority of which do not belong to the group. Such labeling gifted can lead to social isolation gifted peers. We found that verbal bullying of gifted children is not tied exclusively to high academic achievement, but also for certain personality traits. In addition, in this theoretical study, the author reveals the priority response to violent behavior gifted peers. This paper provides new insights into verbal violence, self-efficacy and self-esteem of gifted children and provides a number of topics for new research.

Keywords: Verbal bullying, social exclusion, academic achievement, gifted children.